

УДК 930 : [394 : 929.735 (477.4)] (045)
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.3.209>

*Зінаїда Священко, Віталій Тацієнко**

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ШЛЯХТИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Анотація: У статті дається коротка характеристика окремій галузі історичної науки – історії повсякденності. Сьогодні все частіше з'являються праці, що присвячені цій галузі історії загалом і повсякденному життю шляхти Правобережної України зокрема. Проаналізовано основні наукові праці, що стосуються повсякденного життя шляхти Правобережної України від Січневого повстання 1863 р. до революції 1917 р., коли дворянство, як стан, перестало існувати.

Ключові слова: історіографія, шляхта, Правобережна Україна, повсякдення, історична наука

Інтерес до минулого є способом життя кожного історика. Не звертаючись до історії повсякденності неможливо повністю відтворити картину минулого. Зацікавлення історією повсякденності в українських науковців виникло не так давно. Нові підходи до вивчення історії повсякдення різних соціальних груп запропонувала французька школа «Анналів». Все частіше дослідники звертаються до соціальної історії, локальної історії, історії ментальностей, історії пам'яті, краєзнавчих студій.

У сучасній українській історіографії спостерігається активізація загальних досліджень історії повсякденного життя, в яких автори частково торкаються і регіональних характеристик. Після інкорпорації Правобережної України Російською імперією за результатами другого поділу Речі Посполитої розпочинається нова історія польської шляхти. Однак нас цікавить період після Січневого повстання 1863 р., де шляхта, незважаючи на антипольську політику, модернізаційні зміни, економічну кризу, не втратила своїх позицій до листопада 1917 р.

Метою дослідження є характеристика окремих праць сучасних істориків України, які розкривають різні аспекти життя шляхти на теренах Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.

Дослідниця О. Коляструк охарактеризувала становлення проблематики повсякденності, зазначила, що помітну роль в актуалізації дослідження повсякдення відіграли краєзнавчі студії, та виділила теоретико-методологічні основи дослідження історії повсякденності¹.

* *Священко Зінаїда Василівна* – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Черкаська область, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5845-3115>; e-mail: z.sviashchenko@udpu.edu.ua

Тацієнко Віталій Сергійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Черкаська область, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3372-9765>; e-mail: tatsiyenko1990@ukr.net

¹ *Коляструк О.А.* Історія повсякденності в Україні: проблема становлення і легітимізації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник*

Науковець О. Удод у своїй статті вказує, що на стан сучасних досліджень з історії повсякденності впливає те, що науково-теоретичне обґрунтування цього напрямку ще не завершилось, оформлення його методології ще перебуває у процесі становлення². У статті Т. Нагайко простежується аналіз підходів до вивчення історичних знань, подій і процесів та їх видозміна від радянської історичної науки до сучасного етапу вивчення повсякденної історії³.

В. Шандра, О. Крижанівська та О. Вільшанська⁴ дійшли висновку, що історія повсякденності, як науковий підхід, з'явилася як внутрішня потреба саморозвитку, модернізація історичної науки, досліджує повсякденну поведінку конкретної особи, стану, вирує у часі та просторі.

Загалом вивчення різнобічних аспектів історії повсякденності можна знайти у збірці матеріалів конференції «Історія повсякденності: теорія та практика», де представлені результати досліджень. Науковий доробок демонструє суспільно-наукову важливість повсякденної тематики та необхідність продовжити дослідження у цій галузі⁵.

Досліджуючи тему повсякденності, можна прослідкувати розмитість кордону приватності та публічності, адже приватність є частиною соціального життя. У статті Ю. Андрієвська зазначає: «публічність це те, що ми можемо побачити своїм зором, це соціум, комунікація та політична активність... Публічність вільно обговорюється та розглядається громадськістю. Приватність – це автономія в особистому житті, право на особистий захист та простір від свавільного вторгнення сторонніх осіб»⁶.

За редакцією І. Кривошеї та Н. Моравця⁷ вийшла колективна монографія, присвячена перебігу та наслідкам Січневого повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні. Тут слід виділити розвідки С. Борисевича, Н. Темірової, В. Шандри.

У статті С. Борисевича проаналізовано основні законодавчі акти після січня 1863 р., що стосувалися відносин поміщиків і селян Правобережжя та посилення антипольських репресій⁸. Н. Темірова звернула увагу на соціально-економічні зміни та зменшення польського землеволодіння внаслідок конфіскації майна після Січневого повстання.

наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. 2010. Вип. 18. С. 387–390; Коляструк О.А. Методологія історії повсякдення. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Історія. 2011. Вип. 4. С. 8–21.

² Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 6–9.

³ Нагайко Т. Історія повсякденності: погляд на проблему. *Історія повсякденності: теорія та практика*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.). Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 43–48.

⁴ Шандра В.С., Крижанівська О.О., Вільшанська О.Л. Історія повсякдення як науковий підхід для вдосконалення досліджень історії України XIX – початку XX століття. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2006. Вип. 11. С. 28–39.

⁵ Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р. Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю. Переяслав-Хмельницький, 2010. 246 с.

⁶ Андрієвська Ю. Поняття кордонів феномену приватності. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2014. № 8. С. 58–63.

⁷ Польське національне повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів: кол. монографія / за ред. І. Кривошеї, Н. Моравця. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. 184 с.

⁸ Борисевич С. Законодавча реакція російського самодержавства на Січневе повстання 1863 р. *Польське національне повстання 1863–1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів*: кол. монографія / за ред. І. Кривошеї, Н. Моравця. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. С. 128–143.

Основну увагу звернула на політику уряду та прийняття законів від 5 березня 1864 р., 10 грудня 1865 р., що забороняли купувати маєтки особам польського походження у Південно-Західному краї⁹. У свою чергу, В. Шандра розкрила питання усунення з чиновницьких посад поляків-католиків і взяття на службу росіян. Така політика підтримувалась владою та всіляко заохочувалась, починаючи від прибавки до жалування, і закінчуючи переданням у власність, або користування польських маєтків¹⁰.

Історики нашого часу значну увагу приділяють вивченню характерних рис польського поміщицького землеволодіння в Україні та розгляду еволюції дворянства крізь економічні та соціальні зміни, спричинені політикою царату та модернізаційними процесами.

Поміщицьке землеволодіння українських земель пореформеної доби, в тому числі і Правобережної України, вивчає Н. Темірова¹¹. У монографії дослідниця розглядає еволюцію поміщицьких господарств. У другій половині XIX ст. з'являються нові види заробітку у поміщиків-підприємців, які, щоб утримати свої статки, пристосовуються до нових економічних умов. Науковиця звернулася і до змалювання соціально-психологічного портрету українських поміщиків.

Б. Гудь у своїй монографії розглядає етносоціальну політику уряду щодо поляків, аналізує українсько-польський конфлікт, що загострився у XIX – першій половині XX ст. між селянами і поміщиками у боротьбі за землю¹².

Період XIX – початку XX ст. був сприятливим етапом у формуванні й утвердженні централізованого імперського управління в Україні. Такими управліннями були генерал-губернаторства. Зокрема, наукова праця В. Шандри стосується інституту генерал-губернаторства в Україні. У монографії показано формування імперської адміністративно-управлінської структури в Правобережній Україні, висвітлено участь дворянства України у формуванні губернського управління, показано взаємне існування губернської влади і дворянських товариств та організацій¹³.

Монографія Ю. Поліщука розкриває особливості політики Російської імперії щодо національних меншин Правобережжя України наприкінці XVIII – на початку XX ст., де окремі розділи приділені полякам. Політика уряду торкалась етнічної сфери, контролю етнополітичної ситуації краю. Окремо розглянуто політику царату щодо утисків у соціально-економічному, освітньому, релігійному житті поляків¹⁴. Н. Щербак торкається подібних питань у своїй монографії, наголошуючи на змінах у суспільно-культурному житті після ліквідації польського шкільництва. В окремій статті дослідниця розглядає

⁹ Темірова Н. Вплив повстання 1863-1864 рр. на поміщицьке землеволодіння на Правобережній Україні. *Польське національне повстання 1863-1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів*: кол. монографія / за ред. І. Кривошеї, Н. Моравеця. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. С. 144-158.

¹⁰ Шандра В. Бюрократ як суб'єкт русифікації на Правобережній Україні після польського Січневого повстання 1863 р. *Польське національне повстання 1863-1864 рр. на Правобережній Україні: від міфів до фактів*: кол. монографія / за ред. І. Кривошеї, Н. Моравеця. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. С. 159-176.

¹¹ Темірова Н.Р. Поміщики України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція. Донецьк: ДонНУ, 2003. 319 с.

¹² Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. Харків: Акта, 2018. 480 с.

¹³ Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. Київ, 2005. 427 с.

¹⁴ Поліщук Ю.М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 432 с.

питання діяльності місцевої адміністрації на Правобережжі, починаючи з другої половини XIX ст., та приділяє увагу русифікаторським методам боротьби місцевої царської адміністрації¹⁵.

У праці О. Реєнта і О. Сердюка подається загальна характеристика розвитку сільського господарства України, в тому числі і Київської губернії. Основну увагу науковці приділили висвітленню інтеграції українських земель у світовий економічний ринок у другій половині XIX – на початку XX ст. Окремо проаналізовано значення землеробства і тваринництва у господарстві пореформеного періоду¹⁶.

У праці І. Лісевича вміщено інформацію про політику царського уряду щодо поляків після 1863 р., демографічні процеси та зміни у другій половині XIX ст., автор характеризує розвиток промисловості й утворення товариств в Україні, де польські підприємці відігравали важливу роль¹⁷.

У колективній праці Л. Капітан і Ю. Русанова розглянуто еволюцію правового статусу дворянства, що була затверджена нормативно-правовими актами, а реформа 1861 р. вплинула на соціально-економічне життя поміщиків, які зіткнулись з низкою труднощів¹⁸. До питання еволюції дворянства звертається науковець І. Кривошея. У статті, яка присвячена дворянству Уманського повіту Київської губернії, автор зазначає, що шляхетський стан Правобережжя втрачає своє станове самоуправління. Це залишає слід на політичному, релігійному й освітньо-культурному житті, де шляхта змушена пристосовуватися до нових умов. Найперше, маються на увазі події після 1863 р., коли відбувається зростання повіту та спалахують конфлікти між поміщиками та селянами¹⁹.

У розвідці О. Буравського розкрито роль римо-католицького духовенства Правобережжя у підтримці та відродженні освітньої та благодійної діяльності у другій половині XIX – на початку XX ст.²⁰ В іншій праці О. Буравського²¹ здійснено комплексну характеристику соціально-економічного становища та культурного розвитку польської меншини Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. Автор розглянув господарське життя, роль польського населення у розвитку промисловості регіону та активність у культурному житті.

Революція 1905–1907 рр. призвела до позитивних наслідків і послаблення контролю у політичному житті. Національні меншини отримали можливість на рівні з росіянами

¹⁵ Щербак Н. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Київ, 2005. 616 с.; Щербак Н. Польське питання у губерніях Правобережної України та ініціативи місцевої влади (друга пол. XIX – поч. XX ст.). *Українська полоністика*. Вип. 1: Історико-філософські дослідження. 2004. С. 79–86.

¹⁶ Реєнт О.П., Сердюк О.В. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.). Київ: Ін-т історії України, 2011. 365 с.

¹⁷ Лісевич І.Т. У затінку двоголового орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.). Київ: Інститут історії України, 1993. 87 с.

¹⁸ Капітан Л., Русанов Ю. Еволюція правового статусу дворянства (кінець XVII – початок XX ст.). *Religia та соціум*. 2015. № 1–2. С. 68–75.

¹⁹ Кривошея І. До історії дворянства Уманського повіту Київської губернії (остання третина XIX – початок XX ст.). *Український історичний збірник*. 2003. Вип. 5. С. 149–168.

²⁰ Буравський О. Благодійницька та культурно-освітня діяльність Римо-Католицької Церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). *Українське релігієзнавство*. 2009. № 49. С. 206–214.

²¹ Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 168 с.

брати участь у виборах до земських управ і Державних Дум. Питанням представництва поляків у російських Державних Думах займається О. Коник²², і частково висвітлила особливості представництва поляків у російському парламенті О. Зінченко²³.

З початком Першої світової війни активізується громадська та благодійна діяльність, в якій не останню роль займали дворяни. У статтях Т. Ісси розглянуто благодійну діяльність дворян Київської губернії під час війни. З пожертв облаштувалася мережа лазаретів і госпіталів для поранених і хворих військових, окремо було відкрито лазарет Київського дворянства²⁴.

У статті М. Казьмирчук звернуто увагу, що меценати жертвували не лише кошти, а й інколи робили пожертви землею або натуральні внески (продукти харчування, одяг, білизна, книжки). Крім того, авторка зазначає, що «благодійність мала періоди трансформації свідомості благодійників»²⁵.

Важливу роль у функціонуванні освітньо-культурного середовища відіграє місцевий простір. Монографія О. Прищепи присвячена дозвіллю міст Правобережної України, де їй вдалося висвітлити такі проблеми, як реформування та розширення мережі освітніх закладів, місію бібліотеки в освітньому та міському просторі, роль громадських товариств в освітньо-культурному житті. Окрему увагу дослідниця приділила урбанізаційним процесам, що вплинули на міський простір та ідентичність²⁶.

Віднедавня об'єктом зацікавленості науковців виступили гендерні студії, де на перший план виходить історія родини, публічне та приватне життя, де ключове місце посідали жінки. Дослідниця О. Ніколаєнко у своїх працях звернула увагу на громадське та приватне життя польських жінок Правобережжя. Авторка охарактеризувала рівень жіночої освіти наприкінці XIX – початку XX ст., зазначила, що серед польського жіноцтва перевага надавалась домашній освіті та приватним пансіонам. Крім того, у працях розкрито місце жінки у громадсько-політичному та приватному житті, громадському русі²⁷.

Окремим аспектам повсякдення шляхти Правобережжя присвячені і дисертації українських дослідників, зокрема, суспільно-політичному, культурно-просвітницькому та приватному життю.

²² Коник О. Депутати Державної думи Російської імперії від губернії Наддніпрянської України (1906-1917 рр.): монографія. наук. ред. С.І. Світленко. Дніпропетровськ: Герда, 2013. 454 с.

²³ Зінченко О. Представники України в Державній раді Російської імперії. (1906-1917 рр.): монографія. Харків: НТМТ, 2013. 250 с.

²⁴ Ісса Т.В. Благодійницька діяльність представників дворянства Київської губернії в роки Першої світової війни. *Інтелегенція і влада. Серія: Історія*. 2013. Вип. 29. С. 53-58; Ісса Т.В. Роль приватних дворянських лазаретів в організації медичної допомоги під час Першої світової війни. *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 1. С. 18-22.

²⁵ Казьмирчук М. Благодійність у Київській губернії кінця XIX – початку XX століття. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 4. С. 101-108.

²⁶ Прищепя О. «Місця зустрічі»: культурне довкілля міст Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія. Рівне: М. Дятлов, 2019. 688 с.

²⁷ Ніколаєнко О. Польські жінки Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст.: громадське і приватне життя: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2017. 479 с.; Ніколаєнко О. Жіноча освіта в середовищі польського населення Південно-західних губерній Російської імперії в 60-х роках XIX – на початку XX ст. *Історичний архів*. 2008. Вип. 2. С. 138-145.

У дисертації О. Білобровець висвітлюється проблема польського суспільно-політичного руху, зроблено аналіз антипольської політики царського уряду після 1863 р., простежено розвиток основних напрямків польського суспільного руху на Правобережжі, становлення польських політичних партій та громадських організацій. Авторка дійшла висновків, що існуючі польські організації різного спрямування об'єднували польську національну меншину та сприяли розвитку національної самосвідомості²⁸.

Праця О. Лобко присвячена відомим в Україні польським аристократам Потоцьким. Особливий інтерес викликає земельна власність графів Потоцьких на Правобережжі після Січневого повстання 1863 р. Дослідниця детально проаналізувала зміни у землеволодінні графів Потоцьких і перехід маєтків від одних власників до інших, окремо підкреслила методи ведення господарства у поміщицьких маєтках Потоцьких в умовах економічних трансформацій²⁹.

З правової точки зору функціонування Київського генерал-губернаторства у другій половині XIX – на початку XX ст. дослідила В. Грукач. Авторка характеризує зміни, що очікували на поляків у другій половині XIX ст., описує повноваження генерал-губернаторів і губернаторів, функції та діяльність Київського генерал-губернатора. Крім того, дослідниця дійшла висновку, що незважаючи на всі прийняті закони, російській владі не вдалося придушити «польський фактор» на Правобережжі³⁰.

У своїй дисертації С. Оліпер досліджує становище польської національної меншини Правобережжя у контексті соціально-економічного та суспільно-політичного життя кінця XIX – початку XX ст. Кінець XIX ст. дав активний поштовх до розвитку політичного руху, а революційні події 1905-1907 рр. дозволили легалізувати діяльність товариств та організацій поляків. За словами авторки, це дало змогу полякам отримати демократичні права та свободи, стабілізувати свої позиції, провадити видавничу та громадську діяльність, долучатися до вирішення політичних проблем на вищому рівні³¹.

Я. Мочернюк проаналізувала аграрний розвиток і дворянсько-поміщицькі маєтки Київської губернії у пореформений період, розглянула зовнішні і внутрішні фактори, що впливали на господарювання у маєтках, виділила характерні риси поміщицького землеволодіння пореформеного періоду³².

Праця Ю. Ярцун дає можливість поринути у простір повсякденного життя шляхти Київської губернії кінця XVIII – до 60-х рр. XIX ст. У роботі детально проаналізовано становище шляхти в Російській імперії XIX ст., виділено суспільно-політичну та громадську

²⁸ Білобровець О.М. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863-1914 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Київський нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2006. 24 с.

²⁹ Лобко О.А. Поміщицькі маєтки Правобережжя в умовах соціально-економічної трансформації 1831-1917 років (за матеріалами володінь графів Потоцьких): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Національний університет «Киево-Могилянська академія». Київ, 2008. 20 с.

³⁰ Грукач В. Інститут генерал-губернаторства у Правобережній Україні: правові засади та особливості функціонування (1832-1914 рр.). дис... канд. юр. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2015. 220 с.

³¹ Оліпер С.І. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. XIX – на початку XX століття. дис... канд. іст. наук.: 07.00.01 – Історія України. Кам'янець-Подільський, 2016. 275 с.

³² Мочернюк Я.М. Дворянсько-поміщицьке господарство Київської губернії (1861-1917 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Київ, 2018. 256 с.

складову як можливість шляхти проявити себе у житті краю. Цікавим є четвертий розділ дисертації, де розглянуто приватний і публічний простір повсякденного життя шляхти, а саме: шлюбно-сімейне життя, гардероб, методи лікування, дозвілля. Праця спрямована розкрити регіональні особливості повсякденних практик шляхти та на активізацію краєзнавчих студій³³.

Робота П. Лесничої розкриває повсякденне життя мешканців міського простору Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст., привілейоване місце в якому займали дворяни. Модернізаційні процеси вплинули на поширення грамотності та діяльність мережі шкіл, реформи 60-70-х рр. XIX ст. активізували громадську та просвітницьку діяльність, що спричинило відкриття різного роду товариств у містах Волині, окремо приділено увагу сімейно-шлюбних відносинам у повсякденному житті містян, побуту, якісним змінам у дозвіллі та відпочинку³⁴.

Таким чином, охарактеризувавши українські праці сучасних істориків, які розкривають різні аспекти життя шляхти на теренах Правобережної України, ми дійшли до висновку, що вказані вище праці хоч конкретно і не торкаються питань повсякденного шляхетського життя, але в цілому надають відомості про політичне, соціально-економічне, суспільно-культурне, приватне життя, які можуть бути використані при розкритті проблеми повсякденного життя шляхти Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. Комплексні регіональні пошуки ще чекають на своїх дослідників.

Zinaida Svyashchenko, Vitalii Tatsiienko

Nobility's Every Day Life of the Right-Bank Ukraine in Contemporary Ukrainian Historiography

Abstract: The article gives a brief description of a separate field of historical science – the history of everyday life, today there are more and more works devoted to this field of history in general and the daily life of the nobility of the Right-Bank Ukraine in particular. The main scientific works related to the everyday life of the nobility of the Right-Bank Ukraine from the January Uprising of 1863 to the revolution of 1917, when the nobility as a state ceased to exist, were analyzed.

There is no comprehensive study that would deal with the specified problem, but there are attempts to cover as many spheres of life of the nobility of the Right-Bank Ukraine as possible. Modern scientists touch on the issue of the conceptual apparatus and methodology of the history of everyday life, narrower studies concern Polish land ownership in Right-Bank Ukraine, socio-economic development of landlord farms, Ukrainian-Polish-Russian antagonisms in the land issue, the participation of the nobility in social and political life,

³³ Яриун Ю.О. Повсякденне життя шляхти Київської губернії (кін. XVIII – 60-ті рр. XIX ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України (032 – Історія та археологія). Умань, 2018. 252 с.

³⁴ Леснича П.С. Повсякденне життя міських поселень Волинської губернії другої половини XIX – початку XX ст. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України (032 – Історія та археологія). Луцьк, 2019. 228 с.

involvement in the cultural environment of the city and villages, active participation in educational and charitable activities.

Among the Ukrainian scientists who have been engaged for many years in the history of the nobility, the issue of Polish land ownership, relations between landlords and peasants, etc., we should highlight: N. Temirova, V. Shandra, B. Gud, I. Kryvosheya, Y. Polishchuk, N. Shcherbak and others.

Such ramifications encourage scientists to turn to the mentioned issues more and more often in order to better understand the insufficiently elucidated facts everyday life of the nobility of the Right-Bank Ukraine in the second half of the 19th - at the beginning of the 20th centuries. with the involvement of the research source base.

Keywords: historiography, nobility, Right-Bank Ukraine, everyday life, historical science